

го самоврядування; колегіальність прийняття рішень на загальних зборах колективу школи; вільний вибір навчальних дисциплін та вільне відвідування уроків; соціальна рівність учнів;

- особливостями демократичних шкіл Індії є пріоритетність морального виховання; акцентуація на індивідуальній роботі учнів та суспільно-корисній праці; відсутність обов'язкових домашніх завдань; реформування системи покарань учнів, або її повна відсутність; введення до навчального плану традиційних предметів, таких як театр, хореографія, співи, творчі майстерні; навчання за системою проєктів, яка забезпечує індивідуалізацію та диференціацію навчання; гуманізація стосунків всіх учасників навчально-виховного процесу;

- демократична організація школи дозволяє вирішувати цілий ряд педагогічних завдань: робить учнів активними суб'єктами навчально-виховного процесу та формує активну життєву позицію; виховує почуття відповідальності за власний рівень освіти та корегує поведінку учнів, сприяє набуттю учнями досвіду самостійного прийняття рішень та формуванню таких особистісних рис, як комунікабельність, впевненість, цілеспрямованість, почуття власної гідності, толерантність, здатність до самоактуалізації та самовизначення;

- досвід демократичних шкіл різних країн потребує додаткового дослідження в контексті екстраполяції їхніх ідей у освітньо-виховний простір України.

Література

1. David Gribble. Real Education. – Libertarian Education, 1998. – 259 p.
2. Mintz Jerry. No Homework and Recess all Day. – “AERO”, New York, USA, 2003. – 136 p.
3. Sri Aurubindo. A new Education for a new Consciousness. – Pondicherry: Sri Aurubindo International Center of Education. – India, Deli, 2002. – 212 p.

БУДИНОК СИРІТ ЯК ОСЕРЕДОК ТВОРЕННЯ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ У ПОЛЬЩІ (1918-1939 РР.)

УДК 376/6/09 (438) “ХХ”

ББК 74.03

Чепіль М., Яким Ю.

У статті висвітлено внесок польських педагогів міжвоєнного періоду у теорію і практику виховання дітей у будинках сиріт, який вони вважали другим сімейним будинком для новоприбулої дитини. Акцентовано увагу на умови перебування дітей, зміст і напрями виховання, форми організації суспільного дитячого життя, новаторські методи виховання у будинках сиріт досліджуваного періоду.

Ключові слова: будинок сиріт, зміст, форми і методи виховання, діти-сироти, міжвоєнний період, Польща.

ДОМ СИРОТ КАК ЦЕНТР СОЗДАНИЯ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ В ПОЛЬШЕ (1918-1939 ГГ.)

Чепиль М., Яким Ю.

В статье раскрыт вклад польских педагогов межвоенного периода в теорию и практику воспитания детей в домах сирот, который они считали вторым семейным домом для новоприбывшего ребенка. Акцентировано внимание на условия пребывания детей, содержание и направления воспитания, формы организации общественной детской жизни, новаторские методы воспитания в домах сирот исследуемого периода.

Ключевые слова: дом сирот, содержание, формы и методы воспитания, дети-сироты, межвоенный период.

AN ORPHANAGE AS A CENTRE OF CREATION OF EDUCATIONAL SYSTEM IN POLAND (1918-1939)

Mariya Chepil, Jurij Jakym

The article highlights the contribution of Polish pedagogues of the interwar period to the theory and practice of education of children in orphanages which they considered to be the second family home for a newly arrived child. Attention is paid to the conditions of living of children, content and trends of education, forms of organization of social life of children, innovative methods of education in orphanages of the researched period.

Key words: orphanage, content, forms and methods of education, children-orphans, interwar period, Poland.

Інтеграція України в європейський культурний простір вимагає змін в освіті та вихованні молоді. Одним із найважливіших інтеграційних чинників є проблема опіки і виховання дитини. Розвиток опіки в нових умовах Польщі, де процеси трансформації суспільного устрою мають багато подібного з такими самими процесами в Україні, викликає посилену увагу з боку держави і громадських організацій. Актуальною є проблема соціального захисту різних категорій населення, підвищення ролі опікунсько-виховних інституцій, покликаних забезпечити оптимальні умови життєдіяльності дітей і молоді. До найважливіших елементів опікунсько-виховної системи належать організаційні форми опіки над сиротами, якість їхнього функціонування, пов'язана як із задоволенням потреб особистості, так і з очікуваннями суспільства, вираженими у виховних цілях.

Соціальна опіка дітей гостро постає в перехідні етапи суспільно-політичного й економічного розвитку держави, якими для Польщі, як і для України, були 20-30-ті рр. XX ст. У Польщі система опіки над дітьми-сиротами розвивалася надзвичайно швидко. Виховні системи Ю. Бабіцького, Я. Корчака, К. Лісецького знайшли практичну реалізацію у міжвоєнний період.

Аналіз останніх досліджень. Загальнонаукове тло проблеми виховання дітей-сиріт у міжвоєнній Польщі висвітлено в наукових працях істориків, соціологів, педагогів другої половини XX - початку XXI ст. Це дослідження видатних польських (С. Бадора, С. Волошин, С. Кот, К. Сосніцький та ін.) й українських (Т. Завгородня, В. Кемінь, Б. Ступарик, М. Чепіль та ін.) педагогів, які підготували низку цінних розвідок (монографії, статті, навчальні посібники) з досліджуваної проблеми. Історію розвитку закладів інтернатно-

го й напівінтернатного типу в Україні, дитячої безпритульності та бездоглядності розкривають В. Виногорова-Бондаренко, С. Нечай, В. Оржеховська, А. Полянничко, В. Слюсаренко, Н. Сушик, соціально-правові і педагогічні аспекти сирітства – Л. Артюшкіна, О. Карпенко, О. Коваленко, О. Шипко, Н. Шость. Теоретико-методологічні засади виховання соціальної зрілості учнів старших класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківської опіки, висвітлює Л. Канішевська, систему соціальної адаптації дітей-сиріт і дітей з обмеженими можливостями – В. Тесленко. До проблеми соціальної підтримки постінтернатної адаптації дітей-сиріт зверталися Л. Кобилянська, Н. Павлик, виховання і навчання дітей-сиріт, формування пізнавальних інтересів, соціального здоров'я – Б. Кобзар, І. Пеша, В. Шкуркіна, Н. Яковенко та ін. Реінтеграцію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в соціально-педагогічному аспекті висвітлює Ж. Петrenchко. Дослідники підкреслюють, що період звикання дітей-сиріт до нових умов життя спричиняє афективні стани (страх, депресія, агресивність, апатія), втрату набутих раніше навичок (відмова від самообслуговування, вербального спілкування тощо). Однак в українській історико-педагогічній науці становлення та розвиток будинку сиріт як осередку творення виховної системи у Польщі у міжвоєнний період висвітлена недостатньо.

Мета статті – висвітлити внесок польських педагогів міжвоєнного періоду у становлення і розвиток будинку сиріт як однієї з найважливіших інституційних форм виховання дітей.

Виклад основного матеріалу. Діти-сироти, елементарні потреби яких не можуть задовольнити найближчі родичі, потребували повної опіки. Після Першої світової війни з'явилася значна кількість організацій, які зосередили увагу на сиротах, півсиротах і дітях, позбавлених власної домівки. Сироти і півсироти могли отримати опіку у будинках дитини, опікунських станціях або у прийомних сім'ях. Опікунські заклади – у той час осередки повної опіки, у міжвоєнний період функціонували як інституції, що лише виникли, хоча 393 заклади були засновані до Першої світової війни, зокрема, у період 1900-1918 рр. [8, с. 10].

Ю. Бабіцький розвинув так звану сімейну систему виховання, яка сьогодні нагадує деякі сучасні будинки дитини. Будинок сиріт був для педагога найближчим – так склалося, що педагогічну кар'єру розпочав і закінчив саме в ньому. Він був переконаний, що установа має бути другим сімейним будинком для дитини-сироти, тому треба створити наблизені до сімейного оточення умови. Досить складно займатися вихованням, якщо в установі погані соціально-побутові умови, недосконалий розпорядок дня, немає відповідного обладнання тощо. Для цього потрібно запровадити низку змін і зробити їх сприятливим місцем розвитку вихованців. Досягнути цього можна тоді, коли будинки дитини будуть мати певні умови, а саме: 1) гарантовані кошти на утримання будинку; 2) кваліфіковані з педагогічного погляду кадри вихователів; 3) педагогічне усвідомлення осіб, які займаються безпосередньо будинком; 4) внутрішня виховна організація; 5) скерування виховного процесу в будинку на благо вихованця як майбутнього члена суспільства і громадянина [1].

Ю. Бабіцький знав життя дітей-сиріт з різних боків, а опіку - у розв'язанні проблеми сирітства вважав панацеєю. У будинку сиріт перебувала ве-

лика кількість хлопців і дівчат. Поділені на малі групи, вони утворювали сімейки, виконували роль батьків і матерів. Система виховання спиралася на проєкт Костюшківських сіл, а її метою було створення у будинку дитини умов, подібних до атмосфери у прийомних сім'ях. “Організація будинку дитини — це не тільки дах над головою, їжа, одяг і щіточка до зубів; це павутиння впливів, гальмувань, які оточують дитину чутливою, делікатною позитивною аурою; це лабораторія людської душі, яка розвиваючись, зміцнюючись, щоразу знаходить найвідповіднішу для себе поживу; це оранжерея для рослин, перенесених з природних умов у штучні, але продумана із метою їх найбуйнішого розвитку” [2, с. 48]. Насправді діяльність будинку сиріт була далекою від цього ідеалу. Він писав про кривди, завдані дитині в опікунсько-виховному закладі, де прибрано, охайно, чисто, але марнується дитинство, обмежується розвиток дитини, формується недовіра, бракує амбіцій тощо.

К. Єжевський теж уважав, що виховання осиротілої дитини має відбуватися в сім'ї, оскільки це є найкращим засобом усупільнення і підготовки її до життя. “Якщо дізнаємося, — писав К. Єжевський, — що сім'я є кам'яним вугіллям, то цим самим повинні надати пріоритет сімейному вихованню перед всіма іншими системами виховання. Сімейний будинок повинен бути і єдино він може бути тим особливим виховним закладом для дитини” [6, с. 4].

Упродовж 1918-1939 рр. благодійні установи отримували засоби на існування від релігійних інституцій чи добродійників [13, с. 13]. Будинки дитини були установами, які надавали цілодобову опіку. Вони розташовувалися на околицях міста, подалі від торгових центрів, де була можливість мати ділянку і вести господарство, але недалеко від шкіл та інших освітньо-культурних закладів. Будинок дитини міг бути і в селі, що давало змогу займатися сільським господарством. Територія будинку, як правило, була огорожена, мала майданчик для ігор і забав. Приміщення для спальні, розраховане на 50 ліжок, звичайно було просторим, зручним для прибирання і провітрювання. Перебування дітей в одному приміщенні позитивно впливало на стосунки в групі, а також полегшувало нагляд за ними.

Від самого початку вихованців будинків дитини залучали до виконання різних видів робіт на кухні, на городі, у кімнатах. Згодом молодші діти вчилися застеляти ліжка, сервірувати стіл, прибирати в кімнатах, а старші виконували складнішу роботу на користь будинку. Таку методику використовував Я. Корчак. Працюючи, діти вчилися самодисципліни та самооцінки.

У будинках дитини зверталася належна увага на психічний і фізичний стан дітей. Велике значення мало раціональне і збалансоване харчування. Чотири рази на день у встановлений час діти мали споживати відповідну кількість молочних продуктів, овочів і фруктів [10, с. 34].

Будинки дитини реалізовували виховні завдання і займалися опікою сиріт, малолітніх дітей до усиновлення чи досягнення ними повноліття. Під час і після війни багато дітей йшли у будинки з надією отримати їжу або гроші. Ці будинки неспроможні задовольнити духовні потреби дитини, основну з них — любов, але мають змогу задовольнити найнеобхідніші, елементарні потреби. Для сиріт це дуже важливо. Такі діти прагнуть допомоги і тепла, їжі і розуміння; а ті, що позбавлені батьківської опіки, шукають можливості виправити ситуацію чи знайти нових батьків. Завдяки підтримці з боку дорос-

лих дитина має можливість прийняти рішення, яке б поліпшило ситуацію. Завдання будинків дитини — компенсувати прогалини, що виникли внаслідок несправедливої оцінки, помилок чи її відсутності. Важливим є відповідне ставлення до дітей — не як до об'єкта, а як до особистості, яка прагне щастя і тепла, як до повноправного суб'єкта, де розуміють і шанують її почуття та емоції. Інколи процес адаптації дитини до нової ситуації неможливий. Причиною є сильні переживання дитини. Сирота, позбавлена батьківської любові та турботи, є людиною, невиліковно хворою, яка все життя шукає найефективніших ліків від своєї недуги [10, с. 35–36].

Налагодження стосунків з дітьми давало змогу вихователів поділити дітей на малі групи, створити систему, наближену до сімейної, бо тільки на цій основі можна добре виховати дитину й адаптувати її до громадського життя. Така діяльність вихователя є формою компенсації емоційних потреб дитини, позбавленої природного сімейного середовища.

У будинку сиріт було впроваджено нові, не використовувані досі форми організації суспільного дитячого життя, більшість з яких, на перший погляд, була простою, а надалі, досить результативною. Серед них можна виділити товариський суд, дитячий сейм, опікунську комісію, таблицю оголошень, скриньку для листів, газету, листок подяк і вибачень, шафу знайдених речей та ін. Їх педагог описує у творі “Як любити дитину”.

Педагоги намагалися створити родинну атмосферу — щирості, взаємної підтримки і співпраці. Не було тут і поділу на працю для дітей і дорослих. Я. Корчак підкреслював, що бореться за те, щоб у будинку сиріт не було делікатної чи буденної роботи, мудрої чи дурної, чистої чи брудної, — роботи для панянок і звичайної бідноти. Педагог створив власну систему виховання. На його переконавання, процес виховання має проходити в атмосфері розуміння прав та потреб і вихованців, і вихователів. Він підкреслював роль співпраці у прийнятті рішень. Діти як активні особи повинні вільно виражати свої думки, почуття і потреби. Часто, однак, дорослі вважали, що вони ще малі і недосвідчені, аби допомагати у щоденних справах, відтак трактували їх як невільників. У кожній дитині педагог бачив індивіда.

Перед Я. Корчаком стояло досить складне завдання. Як зазначає Г. Морткович-Олчакова, “для виховання отримав важких дітей, повинен був виховати їх у складних умовах і підготувати до непростого життя. (...). Керуючи групою дітей бідняків, алкоголіків, злодіїв та ін., мусив тримати їх у жорстких рамках і створити таку систему, яка нівелює різницю, забирає негативну поведінку у дітей, тим самим зміцнюючи риси особистостей, може, і слабших, але стійкіших морально” [11, с. 137]. Маючи перед собою громаду різних дитячих особистостей, Корчак намагався разом зі своїми співпрацівниками “організувати дитяче суспільство, яке базувалося б на засадах справедливості, братерства, рівних прав та обов'язків” [9, с. 302].

У створенні нового суспільства допомогли вже відпрацьовані форми суспільного життя через доросле суспільство, при цьому вони не були просто скопійовані, а відповідно пристосовані до потреб та необхідності дитячої спільноти. Педагог намагався замінити примус співпрацею і добровільною адаптацією до суспільного життя. У всіх вчинках керувався засадою “зрозуміти і порозумітися з дитиною” для того, щоб “обережно, вільно ліпити їхнє влас-

не життя і випробовувати сили, моральну стійкість і розвиток тенденції” [9, с. 302].

Усі форми співжиття дитячої спільноти у будинку сиріт, який очолював Я. Корчак, з’явилися у результаті щоденних потреб (“... життя саме керувало, висувало потреби організації дитячої праці”) [9, с. 302]. І в такий спосіб зародилося чимало, як на той час, новаторських методів виховання. Спочатку педагог звертав увагу на приязне та ефективне спілкування мешканців установи. Для цієї мети використовував техніку письмового порозуміння, яку з часом значно розширив, таблиці, різнопланові газети і листи.

Особливо важливим елементом життя установи була таблиця, біля якої кожного дня збиралися мешканці, ознайомилися із розпорядком дня, новими розпорядженнями, повідомленнями. Згодом з ініціативи дітей почали також вивішувати різні списки, таблиці заощадливості, діаграми, зіставлення щотижневої уваги кожного вихованця тощо. Інформаційна таблиця формувала творчу особистість дітей і вихователів, визначала їхнє місце серед ровесників, сприяла особистісному розвитку, без примусу і заборон мобілізувала до активної праці над собою, до самовдосконалення [3, с. 396].

Важливе значення для виховання у дітей самостійності мала також спеціальна газета, яку вони редагували. Вона містила погруповані у відповідні рубрики різні факти та інформацію із життя сироти. Написати до газети міг кожен – і вихованець, і вихователь, а надіслані статті переписував секретар редакції. Газету завжди видавали в одному примірнику і принагідно зачитували її у присутності всіх підопічних. Засновник дитячого часопису був переконаний, що з допомогою газети можна “вчити сумлінно виконувати добровільно взяті зобов’язання, вчити планувати роботу, яка спирається на результати багатьох людей, вчити висловлювати свої переконання, вчити толерантної суперечки за допомогою аргументів, не в сварці, позбутися пліток та обмовлень, надати впевненості несміливим, регулює думку і сумління громади, керує ними” [9, с. 208].

Іншою оригінальною формою спілкування дітей з дорослими було написання листів, які містили питання, прохання, скарги тощо. Щоб налагодити цей спосіб порозуміння, у “Нашому домі” і в Будинку сиріт було запроваджено скриньку для листів. Це було просте розпорядження, яке сприяло самовихованню і формувало пізнавальну активність дитини [4]. Однак не всі розуміли потребу функціонування скриньки, для цього педагог часто мусив відстоювати її доцільність, а також підкреслював її значення для дітей і вихователя.

Я. Корчак уважав, що вихователь, який визнає результат письмового порозуміння з дітьми, переконаний у потребі “скриньки для листів”. Таблиця дає вихователеві відповідь “прочитай”. Скринька для листів допомагає знайти відповідь у кожному питанні “напиши”. Краще іноді написати, аніж сказати. Скринька для дітей вчить: чекати на відповідь, відразу, не на вимогу; розрізняти малий і тимчасовий жаль, турботу, побажання, сумніви; написання вимагає рішення, а часто діти і самі прагнуть кинути лист до скриньки; допомагає мислити, думати, мотивувати; вчить хотіти, уміти: написати і покласти до скриньки; не вмію писати, то попросити того, хто вміє. Підсумовуючи свою відповідь, автор стверджує, що скринька не ускладнює, а спро-

ще усне порозуміння з дітьми. Скринька економить час, завдяки їй день стає довшим [7, т. 1, с. 325-327].

Ще однією позитивною рисою скриньки для листів було те, що нагромаджений матеріал, різноманітні скарги, питання, проекти лягли згодом в основу навчання, яке проводив Я. Корчак. Як результат такої дослідницької роботи — спостереження за розвитком зацікавлень і формування стосунків між дітьми, що, в свою чергу, дало йому можливість заглибитися в механізми функціонування і налагодження відносин між найменшими.

Однією з головних засад освітньо-виховних концепцій досліджуваного періоду було виховання працею і для праці. Праця була одночасно методом і чинником виховання, що, у свою чергу, сприяло формуванню сумлінних, добрих, відданих Батьківщині й іншим людям громадян. Так, К. Єжевський уважав працю основним принципом облаштування “гнізд”, засобом формування у дітей почуття власної гідності і переконання, що особистою працею треба заробити на власне утримання. Кожен вихованець мав конкретне заняття, що відповідало його силі, можливостям і здібностям. Кожна дитина заробляла в гнізді якийсь відсоток коштів на своє утримання. Діти були зобов’язані працювати відповідно до віку й фізичної сили, але не більше 4 годин на день у віці старшого класу початкової школи. У розпорядку дня було передбачено час на відпочинок, розваги і навчання. Через працю і виконання своїх обов’язків у дитини вироблялося почуття відповідальності та витривалості у доведенні розпочатої роботи до кінця.

Дітей потрібно вчити пунктуальності, сумлінності, відповідальності, а також усувати лінощі, брехливість, крадіжки. Виховуючи дитину і довіряючи їй виконання певних занять чи функцій, треба домагатися, щоб вона бачила результати своєї праці й одночасно переконалася у її доцільності. Педагог насамперед схилився до того, щоб дитина через власну працю набувала самостійності. Дитина, споглядаючи результати своєї праці, зрозуміє її сенс, значення, а також мету і почуття відповідальності за завдання, набереться терпеливості й витривалості [5].

Педагоги переконували, що дитина має працювати від найменших років, а праця відповідати її фізичним можливостям. Працюючи, дитина бачить результати своєї роботи, відчуває її. Щоб залучити дитину до праці, зацікавити її тим, що робить, і допомогти полюбити цей процес, слід доручати їй такий вид робіт, який вона найбільше любить. Однак не можна трактувати працю як покарання за провини, бо так у дитини не сформується повага до праці і захоплення нею. Як уже йшлося вище, дитина повинна працювати щоденно не більше 4 годин, а решту часу К. Єжевський пропонував розподілити так: 3 – 5 год. — на навчання, 9 год. — на сон, 2 год. — на харчування, майже 4 год. — на відпочинок, ігри, особисту гігієну. Праця була чинником, який забезпечував виховання у дитини таких цінностей, як відповідальність, витривалість, почуття захищеності, цінності, особистої гідності.

Головним у фізичному вихованні дітей-сиріт була турбота про чистоту і гігієну тіла, харчування, сон. Прийняті до будинку сиріт діти, здебільшого з убогих суспільних верств, були виснажені і хворі. Статистичні дані, отримані у 1928 р. під час медичного огляду в усіх сиротинцях, засвідчили, що 61% вихованців хворіли на різні хвороби, 215 — туберкульоз, 2161 — трахому, а

1177 були невиліковними каліками [14, с. 287]. Новоприбулі діти часто були причиною епідемії. Ослаблений організм дітей був вразливий до хвороби, а скупчення їх у невеликому просторі в ненайкращих санітарно-гігієнічних умовах сприяло розповсюдженню захворювання. Обов'язковий відпочинок вихованців для регенерації (відновлення) фізичних і психічних сил становив важливу проблему роботи кожного закладу.

З інших позашкільних занять потрібно назвати сільськогосподарську працю, якій приділяли суттєву увагу з погляду виховної дії, зокрема контакту вихованця із природою. Часом підкреслювалося її економічне значення. Добре доглянуті городи і вирощування овочів, зелені чи квітів приносили закладам значні доходи. Важко стверджувати, чи робота на городі, у полі була добровільною чи примусовою.

У міжвоєнний період у будинках сиріт поширеною формою занять у вільний час був хоровий спів. Аналіз джерельної бази засвідчує, що діти співали багато й охоче. В установах, якими керували монахи, співали насамперед релігійні пісні, у світських репертуар був різноманітніший. Часом їх зміст насторожував. Публікації у пресі свідчать про розуміння ролі співу як заспокоїливого і пом'якшувального фактору, а також його ролі у формуванні естетичних уподобань вихованців. Опрацьовано також методичні основи навчання співу, сутність яких полягала в тому, що такі заняття відрізнялися від шкільних, були добровільними і мали приносити задоволення.

Висновок. Будинки сиріт у міжвоєнний період у Польщі для дітей були сімейним вогнищем, задовольняли не лише біологічні та матеріальні потреби, а й духовні і розумові, формували характер вихованців, розвивали їхні зацікавлення, здібності, підтримували релігійні, народні, моральні почуття, вчили працювати і співпрацювати у групі, вказували нові шляхи та на прямих особистого розвитку. Актуальними є дискусії над різними типами сиротинців, які б створили нормальні економічні і правові умови для професіоналізації різних форм опіки над дитиною, а саме, різні типи дитячих будинків сімейного типу. Подальшого дослідження потребують зміст виховання дітей-сиріт, проблема формування творчої особистості у будинках дитини, форми опіки над дітьми сиротами в Україні та Польщі міжвоєнного періоду.

Література:

1. Babicki J. Cz. Formy opieki społecznej / Jozef Czeslaw Babicki // Opiekun Spoleczny. — 1937. — № 2. — S. 16 — 18; № 4. — S. 7; № 6. — S. 3.
2. Babicki J. Krywda dziecka w zakladzie opiekunczo-wychowawczym / Jozef Czeslaw Babicki // Opieka nad Dzieckiem. — 1928. — № 1. — S. 48-56.
3. Falkowska M. Geneza, rozwój i funkcja pedagogiczna technik wychowawczych Janusza Korczaka // Problemy Opiekunczo-Wychowawcze. — 1985. — № 8. — S. 395-399.
4. Historia wychowania w XX wieku: Dorobek i perspektywy / Pod red. T. Gumuly, J. Krasuskiego, S. Majewskiego. — Kielce : WSP w Kielcach, Zakład Historii Wychowania i Organizacji Szkolnictwa, 1998. — 610 s.
5. Jezewski K. Wioski i Gniazda Kosciuszowskie / Kazimierz Jezewski // Opieka nad Dzieckiem. — 1926. — № 4 — 5. — S. 222-231.

6. Jezewski K. Wzorowe formy wloscijjanskie, czyli Program dzialalnosci Towarzystwa Gniazd Sierocych / Kazimierz Jezewski. – Lwow : Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, 1910. – 28 s.

7. Korczak J. Wybor pism pedagogicznych / Janusz Korczak. – Warszawa : Nasza Ksiegarnia, 1958. – T. I. – 445 s.; T. II. – 463 s.

8. Lesniewska H. Doksztalcenie wychowawcow zakladow opiekunczych / Helena Lesniewska. – Warszawa: Wolna Wszechnica Polska, 1937. – 224 s.

9. Lewin A. Mysl pedagogiczna Janusza Korczaka : Nowe zrodla / Aleksander Lewin. – Warszawa: Nasza Ksiegarnia, 1983. – 393 s.

10. Lewinska S. Praca dziecka w okresie letnim / S. Lewinska // Dom dziecka. – 1954. – № 2. – S. 33 – 38.

11. Mortkowicz-Olczakowa H. Janusz Korczak / H. Mortkowicz-Olczakowa. – Warszawa : Czytelnik, 1978. – 156 s.

12. Program dzialalnosci Towarzystwa Gniazd Sierocych) // Slownik Biograficzny Pracownikow Spoecznych / Pod red. M. Gladkowskiej. – Warszawa : TWWP, 1993. – T. I. – S. 24-26.

13. Zbyszewska Z. Organizacja i wychowanie w domu dziecka / Zofia Zbyszewska. – Warszawa : Panstwowy Instytut Higieny, 1969. – 320 s.

14. Ze statystyki zakladow opikunczych // Ruch Charytatywny. – 1931. – № 1. – S. 287.

ПСИХОЛОГО-ТЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПРОБЛЕМЕ ЧЕЛОВЕКА И СОЗНАНИЯ

Абрамова Л. Н.

В статье рассматриваются психологический и теологический подходы к формированию сознания человека, в частности, его отношение к Библии, к православию.

Ключевые слова: человек, сознание, православие, психология, теология, Библия.

ПСИХОЛОГО-ТЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ ЛЮДИНИ І СВІДОМОСТІ

Абрамова Л. М.

У статті розглядаються психологічний і теологічний підходи до формування свідомості людини, зокрема, її ставлення до Біблії, православ'я.

Ключові слова: людина, свідомість, православіє, психологія, теологія, Біблія.

PSYCHOLOGICAL AND THEOLOGICAL APPROACH TO THE PROBLEM OF THE PERSONALITY AND CONSCIOUSNESS

L. Abramova

In the article the psychological and theological approaches to formation of personality's consciousness have been revealed; personality's attitude to Bible and Orthodoxy have been given.

Key words: personality, consciousness, Orthodoxy, psychology, theology, Bible.